

Az első „Erdélyi Múzeum“ történetéhez.

II.

Döbrentei Gábor 1806 november 2-án érkezett a Küküllő-megyei Oláhandrásfalvára, hova Kazinczy szerezte gróf Gyulay Ferenczné fia mellé nevelőnek.

A külföldről hazatért ifjú jóformán még meg se melegedett új állomáshelyén, s már megindult annak az isteni tűznek vezetése nyomán, mely keblét hevítette. Ha előbb ugyanis becsvágya volt, hogy íróvá legyen, most külföldi útja után százszorosan át kellett éreznie azt a nagy hivatást, mely az írókra itt várt s melyre a sors őt is eljegyezte. Hisz külföldi útjában csak nemzete elmaradottságáról győződhetett meg s nem egyszer hallhatta, hogy ott már úgy beszélnek a magyarról, mint halódó nemzetről.

Ez égető benyomások és tapasztalatok kétségtelen elég hajtóerők egy romlatlan ifjú lelkére, — ha még az belső erejének tudatában sincs — hogy a szunnyadó erőket felajazzák benne s arra a szent fogadásra bírják, hogy életének minden percét nemzete javára, nemzete talpraállítására fordítsa. Hogyne lettek volna hát azok Döbrenteire, ki Baróti Szabó és Ányos munkáinak emlíni nevelkedett s ki akkor már Kazinczy, Kis János, Révai s az öreg Virág reménysége volt.

A hogy Erdélybe ment tehát, munkához látott mindjárt azzal az elhatározással, hogy mestere példáján összegyűjti a szétszórt erőket s együtt közösen ébresztgetik majd az alvó nemzetet és szítják, élesztik a szent tüzet az elhagyott oltárokon.

Az irodalmi központot akkor ott az öreg Aranka alkotta, ki bár küzdve öregséggel, korrallal, nemes törekvéseinek annyi csalódása után is ifjú lélekkel csüngött irodalmunk és kultúránk fellendülésén s előmozdításán. Mi természetesebb tehát, hogy az ifjú Döbrentei hozzá fordult, a vele lélekben rokon öreget kereste fel legelőbb. Így idejövetele első esztendejében már kész közöttük a bizalmas, kedves viszony annyira, hogy 1807 december 15-én Aranka válaszolva Döbrentei levelére a jóakaró barát szives hangján irt neki s tárgyalt egyes irodalmi kérdéseket.

Ez írói barátság aztán s a gr. Gyulay-háznál való helyzete rendre megismertették vele Erdélynek akkori nevezetesebb embereit. Gr. Gyulayné háza ugyanis abban az időben igazi mintaképe volt az egészséges nemzeti érzésű s fenkölt szellemű főúri háznak, melyben pártfogást talált minden nemes, igaz, szép törekvés.

Az ily kedvező körülmények kétségtelen befolytak arra s nagyban segítették Döbrenteit, hogy kifejtse az a nevezetes agitatori munkásságot, mely akkor országos hirre és jelentőségre tett szert.

E munkának látható, szép emlékét őrzi az Akadémia levéltára Döbrentei leveleskönyvében¹ s valóban annak a testes kötetnek, mely a hozzá irt „belföldi“ leveleket tartalmazza, jórésze abból az időből való, melyet Erdélyben gróf Gyulayné házában töltött.

Gróf Teleki Sámuel, Bánffy György, Teleki Pál, Haller Gábor, báró Wesselényi József, Naláczy József, aztán Arankán kívül Cserey Farkas, Zombory József, Kozma Gergely s mások levelei ezek, melyekben írók mindannyian az őszinte jóakarát, nagyrabecsülés és elismerés hangján irtak hozzá, készek lévén nemes törekvését mindenben támogatni.

A maga lelkes, búzgó irodalmi törekvéseivel tudta ezeket megnyerni Döbrenteit s azzal az izgató szerepével, melylyel átlépte Erdély határát, kivívta Horváth István, Kazinczy elismerését s megszerezte minden igaz magyar őszinte magasztalását.

Ezekkel tudta maga köré csoportosítani 1814-ben megindított Erdélyi Múzeumában Dukai Takács Juditot, Szentmiklóssyt, Kist s a két magyar hazában élő összes nevesebb költőket is.

Az Erdélyi Múzeum megindításában az említettek közül kétségkívül legbuzgóbb hive s leglelkesebb segítőtársa Cserey Farkas major volt, ez a talpig derék, nagy műveltségű katona, ki telve fűző nemzeti érzéssel élt-halt nemzete előhaladásáért és irodalmáért.

A fennmaradt levelekből² úgy látszik Döbrentei kereste fel előbb levelével, melyre aztán Cserey 1808 június 18-án válaszolt meleg szeretettel s érzéseinek már ez első levelében is szabad folyást engedett midőn ezeket írta: „Hazánkba a *Cultura* egész kiterjedésű értelmébe véve — mikor járhat azon nemzetünköt boldogítható érdemes pontra — a meljre aszt az urnak nemes érzése és minden igaz Hazafinak buzgó ohaitása jutni kívánnya, sőt juttatni törekedik is — valoba által nem láthatom, semmi olj nyomot — és foganatos kimenetelt ígérhető mozdulatokat e tekintetbe tétetni nem látván, meljék a boldog derülésre reményt nyuithatnának. A hol a fő kormány nem gondoskodik az igaz cultura elő mozdításáru, és aszt gyarapodo előmenetelre nem segíti — ott kicsidnek marad a Nemzet — melj magátúl ilj nagyott tenni — a szolgálai indulatnak igen nékie lévén szoktatva nem alkalmas.“³ Katonaembertől e szokatlan lelkes beszéd, az öreg Aranka szakadatlan búzdítása, melylyel a benne „elrejtett szép ajándékok szikráját gerjesztette“, aztán a saját belső sugallata, vágyódása, már ekkor megérlelték benne, hogy ott tenni kell valamit komolyan. 1809 elején már kész is volt a tervvel s elhatározta, hogy Almanachot fog kiadni. Mihelyt ebben megállapodott, nyomban munkatársak után is nézett. Erre vall Zombori Józsefnek 1809 július 13-iki válasza, melyet e sorokkal végez: „Köszönöm Barátom, hogy meghívtál kiadandó Almanakodnak szaporítására.“⁴

Csereynek legelőbb 1810-iki leveleiben találunk említést a *Magyar Múzeum*ról. Ez esztendő október 10-én ugyanis ezeket írta Döbrenteinek: „... a Typographus ... tegnap elő hozá a Magyar Museum plánumát éppen a midőn Barátom uram levele érkezett és én az Ország gyűlésébe mentem a hová magammal néhány példányt elvivén — ki osztottam, sokan illendően fogadták asztat — és azok közt gr. Teleki Pál, B. Wesselényi Josef aszt ígérése, hogy nemcsak pénzt — hanem önnön munkáikat is adgyák abba. Báró Apor pedig tüstént pénzt ígére. . . .

. . . Megvállik, mire megyünk ezen intézettel. Én reméllem, hogy a 800 forintot bekapjuk. Hogy pedig engedelmet nyerjünk eő fgetül a tulsó lapon le irt leveletem ma nyujtottam be a Gubernator Ur eő Exjanak.“⁵

E benyújtott levél így hangzott :

(P(lene.) T(it-ulo.)

„Meg lévén abba győződve, hogy Exád Atyai gondoskodásának bölcs intézetei közzé számlálja mindazokat, a mik által a Haza Boldogsága eszközöltethetik és a Nemzet virágzása bizonyos modok által tökéletesíthetik. Egy és pedig fő része lévén a Nemzeti létel kies derülését eszközlője a Hazai literatura nemessítése — erre nézve mindasztot előmozdító, meghatározott igazságu eszközt, egy Periodicus Irás közre bocsátását kívánnya Döbrentey Gábor ur végre hajtani, melj intézetnek végre hajtására szükség lévén eő felségének kegyelmes engedelmet megnyerni, bátorkodom illő alázatossággal Exádhoz foljamodni és ezen Periodicus Irás planumat itt allázatosan közölvén — esedezni, méltoztasson hathatós befolyásának tiszteletes voltát ezen engedelemnek mentül előbb meg nyerhetésire fordítani. Én részemről jot álok : hogy ezen periodicus irás az igaz szép lzlésnek a Nemzeti character nemesebb tulajdonira valo be foljhatásán és annak mivelésin kívül egyebet nem fog magába foglalni. Alázatos mélj tisztelettel lévén Exadnak ! alázatos szga. Kolozsvárt 5-dik octobris 1810.“⁶

Am e szép kérésnek úgy látszik kevés kilátása volt a kedvező elintézésre. Erre vall legalább a következő év februárius 16-án kelt levele Csereynek, melyben keservesen panaszolja : „megjövendöltem s megmondottam, hogy Erdélj nincsen magasztalt szépségü dolgoknak mivelésire megérve“ s egyuttal biztatja, hogy : „gr. Teleki Pálnak és B. Wesselényi Josefnek jó lesz irni. Ez bizonyosan semmit el nem mulaszt, — jó végre segiteni a czélba vett nemes intézetet.“⁷

Minden igyekezet hiábavalónak látszott azonban, mert a dolgot nem igen lehetett nyélbe ütni, úgy hogy miatta julius 19-én szinte kétségbeesve írja Döbrenteinek :

„Én mindent elkövettem — és követek a czélba vett igyekezetnek teljesítésére, de hogy nem haladhatok aszt az lsten látja — kinek buzgon könyörgök — hogy ezen nem lételnek keservét háricsa el valahára Hazámról, legjobb volna egy rövid időt nyerni — arra — hogy ide be jönne, itt Kenderesi, Szilágyi és még néhány jól érzőkkel tanácskozhatnánk — a legjobb modrul.“⁸

A Múzeum ügye ezután is még jó sokáig, tovább egy évnél, húzódott s vergődött az előtte álló mesterséges akadályokkal. Csak a következő év novemberében tudósíthatta Arankát, hogy a sokat vitatott engedélyt megkapta rá. Arankának 1812 november 12-én kelt leveléből tudjuk ezt meg, mely levélben ugyanis válaszkép ezeket írja: „Ezen Honak 9-dikénn irt becses Levelét a Tek. Urnak örömmel vettem. Mind azért, hogy régtől fogva a Tek. Urrol nem tudhatok semmit: mind pedig azért, hogy nemes igyekezetének kezdetét közel lenni látom.“⁹

Nagy jóakaró barátját és segítő társát, ki időközben Kolozsvárról Krasznára távozott, még Arankánál is későbbben értesíti Döbrentei, amint ez kitetszik Csereynek 1813 januárius 25-én Krasznán irt leveléből. A sok tekintetben érdekes levél erre vonatkozó része így hangzik:

Igaz érdemü Barátom!

„Le nem irható gyönyörűségü érzés lepte el egész szívemet — az Urnak becses Levelébül, és az én Nagy érdemekre érő igen kedves öcsém Wesselényi Miklos által érthetvén, hogy az Erdélyi Múzeum utba indult. Az igaz Egek segicsék az Urat — és ezen intézetet és vegyék hatalmas védelmekbe az ostromlo csoportos aljas incselkedések ellen.

E tárgyban én levelezni kívánok az Urral, és pedig gyakran. Levelezésünknek titokba kell maradni — és annak némely ágait csupán mi ketten tudgyuk. Az eddigelé történetekből láthattjuk — és tudhattuk hogy nállunk az iljetén köz jó gyarapodását igazán, és voltakép tárgyazo Intézetek ellen ezernyi — kicsi lelkek fulánkjai öklöndeznek — de okossággal — és annak régulain épült állhatossággal, és az egyenes célhoz vezető tulajdon uton valo haladással minden incselkedésnek nyakát lehet szegni. Bátran, de okos vigyázzattal kell ezen uton haladni. — fényes, s czifrán beszéllő embereknek nem kell hínni, Ragyogo méltoságnak vagy kegyelmekbe, vagy segedelmekbe egy cseppet se kell bizni, és ha mondják se kell hínni — hogy ők ezen czélt elő kívánnják mozdítani, nem igaz ez — mert ellenségei ők ennek, Nem az érdem, és nem az érdem ösvényne az ők ildomuk, hanem hitvány tarka pánitlika, és igaz fény nélkül — csábító fénnyel ragyogo csillag. Mindezekhez képest vigyázva haladjunk el kezdett utunkon, és minden lépéseire nézve kérem közölje velem intézetit, és akarattját, én csüggedetlen segedje kívánok lenni, de minden segedelmemet Szent titok uttyán nyujtom. Nem bölcselkedő hujuságbul akarom esztet — hanem azon nagy Leczkének tanúságából, — melyet sok fáradozásaim, sok örvendetes és keserves környul álások közt az ember ismereterül nyertem.“¹⁰

E levél sok küzdelem árán okult keserű hangja megérteti velünk azt a sok mesterkedést, kulissza megett történő hamis játékot, mely lefolyt egy ilyen egyszerű „periodicus irás“ megjelenítésére szükséges engedély kiadásáért s mely — fájdalom — meg-meg ismétlődik még napjainkban is, nem egy igaz, szent ügy megvalósulását tolvaj jó messzire, vagy téve éppen egészen lehetet-

lenné, hogy hatástalan példájával szüntelen mutogassa előttünk azt a Zrinyi-féle tanítást, hogy nem a török, nem is a német a magyar legnagyobb hátráltatója. Hanem a nemzeti derékség köz-tudattá válásának a hiánya.

De az Erdélyi Múzeum ügye végre tehát szerencsés megoldást nyert s Aranka előbb idézett levelében kifejezett öröme mellett már küldi Hunyadi János leveleit közleni valóúl, aztán nagy érdeklődéssel tudakozódik a Múzeum megjelenését érdeklő közlelbbi dolgokról is. Így, hogy a „betűi már meg vagynak-é, úgy Műhely is? Hol? Mikor kezdődik a nyomtatás? Mitsoda darabok lesznek benne? Kik a Munkás Társak? Végül oda veti: Én nem vonom ki magamat.

Döbrentei mindezekre nyomban a következő levélben válaszol:

Nagyérdemü Méltóságos Ur!¹¹

Tisztelettel vettem levelét s különös örömeim közé számlálom, hogy a Méltóságos Urnak hozzám való jó szives barátságának új kedves jelét láthattam.

A Hunyadi János levelei kiadására való engedelmet barátságosan köszönöm. Nem lehet abban a magasan: együgyü, hatalmas kifejezést, a szép nyelvet nem csudálni Hunyadinak vitéz, nagy karaktere is egészen benne vagyon. Ezennel küldöm a Méltóságos Urnak, arra kérvén, méltóztassék ezen alkalmatossággal (ha csak lehet) a hozzájövendő jegyzéssel együtt visszaküldeni. Bárcsak több ilyen szép levelek elküldésével, s azoknak hisztóriai magyarázatjával örvendeztetne — meg a Méltóságos Ur!

Hunyadi Jánosról való becses Értekeződést azért akarom a Múzeumba újra lenyomatattatni, hogy az a szép historiai világosítás még inkább elterjedjen s Magyarországra is több helyekre kimenjen. A nyomtatványokat,¹² mellyek ifju Grófomnak s nekem valának szánva, köszönöm. Gróf Haller János Urét s Kazinczyét pedig mihelyt lehet, elküldöm. Muzeumot (görögül μουσειον) azért irok, mivel nem akarom, hogy a Museumban az S vastagon mondassék ki.¹³

Több ilyen idegen szavakat is magyar kimondás szerint irunk, miért nem ezt is?

Azt mindenkor tapasztaltam, hogy a Méltóságos Ur a hazai igyekezeteknek jó előmozdítója s mint a Múzeum egyik érdemes Munkás Társára a gondolat kezdete olta számot tartottam. — Mik lesznek ezen folyó írásba a Jelentésben megvagyom, s e következő, nálam lévő darabokból is kitetszik:

1. A Magyar Nemességhez. Vers. Szuperintendens Kis Jánostól.

2. Többféle hosszabb s rövid versek Kazinczytól, Virágtól, Berzsenyi Danieltől, Szemere Páltól, Búczy Emiltől, Vitkovics Mihálytól, Fileptől.

3. a) A Bonaparte-familia régisége. b) A Magyar Verselésnek négy nemei. c) A Magyar Literatura történetei. d) Az Ausztriai Birodalom népessége. e) Kisfaludy Himfy Szerelmének recensioja: *Kazinczytól*. Kapitány Wilton tengeri utazása s hajótörése Pelen szigete mellett. Herczeg Libó története.

4. Kapitány Kook halála, — az Ontyhee szigetben.

5. a) Florián francia író élete s egy Szélikó nevű novellája. b) Francia literatúra állapota Voltaire szerint. c) A XVIII. század rövid története németül. d) Ritterin ol' Éon élete, s többek, Keresztúri *prof. Szabótól*.

6. a) A Telegráf feltalálása. b) A Sz. Bernhárdi joltévó Klásztrom. *Dr. Gyarmatitól*.

7. a) Kupeczky Magyar Képiró élete. b) Barcsay Ábrahám élete s néhány versei. c) A Hexameterrel való élés kezdete a régi s a mostani Nemzetek között. d) Bethlen Gábornak s Rákoczy Györgynek tábori parancsolataik.

Vagynak ezeken kívül több darabok is nálom s reményilem, hogy több érdemes Hazafiak is találkozzván, a Hunkákban szükségét nem látunk.

Örvendenék, ha a Méltóságos Ur is küldene ezen alkalmatossággal ezen tárgyakra tartozó darabokat, valamint köszönettel venném, ha Önön maga élete leírásával is, melyre a Méltóságos Urat a mult uyár kezdetén kértem, megajándékozna.

Ajánlom magamat, a Méltóságos Urnak előttem mindenkor becses barátságába s szives tisztelettel vagyok

a Nagyjérdemű Méltóságos Ur

O.-Andrásfalván, 1812. nov. 16.

alázatos szolgája, barátja :

Döbrentei Gábor.

Egész terjedelmében közöltem a hosszn levelet, részben azért, hogy az Erdélyi Múzeum ez adalékaiban megszólaltassam a mozgatók és közreműködők között annak tulajdonképpen megindítóját is, másrészt' hogy lássuk a szerkesztő figyelmes udvariasságát, melylyel a „munkástársakat“ magának meghódítani tudja. Nem is tévesztette ez el hatását. Az öreg Aranka, ki mindig „kimondhatatlanul örvendett látva Döbrentei szép tüzít és igyekezetét“, most szívből kíván neki szerencsét, igéri támogatását s mintegy újabb biztatásul kimondja, hogy „Erdélyre nézt több szép szabad Elmét nem tud a Förendenn, hanem Gr. Bethlen Eleket s Máyor Csereyt ; a szegény Legények között Döbrenteit.“¹⁴

A Múzeum ügye így ismét előbb haladt egy lépéssel, mert a mint Döbrentei szavaiból és Aranka ígékezéséből látjuk, belső anyagát illetőleg biztosítva volt ; csak még a lap terjesztéséről s előfizetők szerzéséről kellett gondoskodni, hogy anyagi oldala is rendben legyen. Döbrentei ebben sem sajnálta a fáradságot. Egymásután kereste fel jó barátait és ismét csak Arankához a következő tevelet küldte :

Nagyjérdemű Méltóságos Ur !¹⁵

Meglévén győződve a felől, hogy Literaturánknak elésegítését nagy és főbb gyönyörűségének tartja bátor valék Híradásomba nevét feltenni az Előfizetők Bészédőji közé. Hozzám mutatott egyenes barátsága arra is reménységet nyujt, hogy a Méltóságos ur ezen Híradást

a MKirályi Táblára felfogja vinni, a hol úgy hiszem sok Előfizetők fognak segíteni.

Augusztus végéig Itt Andrásfalván, azután Kolozsvárt vehetem becses tudositását, melyet alázatosan kikérek.

Ajánlom magamat továbbra is becses barátságába s vagyok szives tisztelettel

a Nagyérdemü Méltóságos Assessor ur
O.-Andrásfalván, 1813. Jun. 15-dikén.

alázatos szolgálja
barátja
Döbrentei Gábor.

Aranka a mellékelt „Hirdetést“ véve a levél útasítása szerint el is járt s hozzá még a következő jegyzést tette: „Előfizetésre hirdettetik ezennel egy fertályos írás, egy fertálynak ára 1 rfl. 45 kr. együtt 7 rfl. Tárgya az ide tett jelentésből bővebben megtetszik. A kinek hozzá kedve leszen, tessék nevét oldaloslag eléje írni ezen jelentésnek. MVásárhely 19. Junius 1813. Aranka György.

Ily gondos terjesztéssel biztosítva lévén a Múzeum anyagi oldala is, végre sok húza-vona, vergődés után megjelenhetett. S a mily nehezen ment a folyóirat megjelenése, épp oly megkapó volt fogadtatása és hatása.

Leírhatatlan az öröm, mely egyeseket elfogott, midőn első füzete kijött a sajtó alól. Szerze az országban a hova csak eljutott, mindenütt hálaadások között, a legnagyobb elragadtatással, dicsérettel és magasztalással szóltak tartalmáról, külső csinyjéről s Döbrentei érdemeiről. Cserey elfogódva e sorokkal üdvözölte:

Érdemes barátom!¹⁶

Érezni inkább — mint kifejezni lehet azon örömet, és hálados Érzést melj szivembe éledett az Urnak azon Barátsága által — melj szerint nyomos fáradozásainak nagy becsü gyümölcsét az Erdélyi Múzeum 1-ső kötetét szépen megküldeni nem sajnálotta. Kevélj vagyok hogy szivem az illetén édes Érzések be fogadásokra elégséges és érzem hogy Mindnhatóság kellene arra = azokat szóval kifejezhetni. Áldassék a Magyarok Nagy Istenének Neve — a ki ezen Nemzetünk közjávára intézett igyekezetnek kezdetét meg Engedte, és Nyuitsa Kegyelmét, annak folytathatására. Az Ur pedig fogadja el töllem úgy is mint Baráttátul, úgy is mint Hazafi társátul a legszive-sebb háladatosságomat — mind igen becses Barátságának ezen ujabbi bizonyításáért, mind azért hogy édes Nemzetem, és Hazám Diszére, közjávára a Darabos utat ilj leg jobb reménnyel biztato modon meg törni el kezdette és légyen abba meg győződve hogy a leg szentebb tartozások tiszteletes kötelességeinek ismerem — semmit jobban uem ohajtani, se voltakép nem teljesithetni — mint az Ur törekedéseinek töllem ki telhetőkbe való elő segítésibe fel találni létemnek legfőbb kellemü örömet. — Lajost ölelem, és vagyok megváltozhatatlanul

Krasznán. 25-dik Maj. 814.

Barátom Uramnak
igaz barátja
Cserey
major

S alig küldötte el ezt Cserey rá pár héttel még nagyobb örömmel értesítette Döbrenteit, hogy a Múzeum hatása alatt maga felesége vállalkozott előfizetők gyűjtésére.

Hogy is ne! Hisz a mint írta: „napjaiban egy hazánkbéli asszonytól iljen igen nemes feltételnek hallása kevélyjité őt birtokával.“ De nemcsak Csereyt büvölte el a Múzeum, Szentmiklóssy Alajos is „a Museum első füzetét gyönyörrel, 's kényre olvadott szívvvel olvasá, s kívánta, hogy ezen becses Folyóírás több évekig virágozhassék, s a Szépnek, Jónak, 's Hasznosnak ismeretét közzöttünk terjeszthesse, gyarapithassa.“¹⁷ Zsombori „reménységét nemcsak betöltötte a megjelent füzet, de felül is multa.“¹⁸ Dukai Takács Juditnak, ha ment valamerre, Ossián mellett a kiadott Múzeum volt „kedves utitársa.“¹⁹ Lutskai Mihály, a bécsi Pázmáneumban „a Munkátsi Megyének Nevendékje, — a mint írta, ő meg se tudja becsét mondani az Erdélyi Muzeumnak, csak azt akarja megírni Döbrenteinek, hogy a mint ő elszalvalta, utána társai is a legnagyobb magasztalással szóltak róla s közülük „Ocskai Ocskai Antal Egri Megyének Nevendékje és Rudits István ugyanottan Szatmár Megyének Nevendékje, annyira fellelkesültek, hogy a kijövendő második füzettel ők is előfizetnek,“ a miről illő tisztelettel értesíteni kívánja Döbrenteit. S Bécsben nemcsak a Pázmáneum növendékeit hozta ilyen lázba Döbrentei folyóíratával, hanem másokat is. Tanuja ennek több bécsi előfizetőnek következő levele:

Bécs Május 30-án 1815.

Nagy Érdemü Ur!²⁰

Erdélyi Múzeumnak első füze nemcsak föl haladta a reménységünket, hanem egyszersmind azt is okozta, hogy a másodiknak meg jelenését nagy kívánsággal vártuk, és imé éppen azon ora a melly teljes ki elégitést ígért vala, nevelni kezdé az előtt sem csekély vólt nyughatalanságunkat, a melly mind addig nagyobbodni meg nem szünik, mig nagy Érdemü Döbrentei Ur rólunk is megemlékezvén, említett Muzeumnak második füzetét mellyben a világ minket ki vévén már néhány holnapoktól gyönyörködik azámunkra által küldenü nem méltóztatik.

Reménljük hogy Ocskai Ur is, első és második füzetet mellyeknek árokat Döbrentei Urhoz még Mártiusban által küldette azon egy alkalmatossággal meg fogja kapni. Ezzel nagy Érdemü Döbrentei Ur becses emlékezetibe ajánlván magunkat maradunk

Holtig hiv tisztelőji

Bécsi előfizetők.

Az Erdélyi Múzeum ily általános tetszéséről s nagy hatásáról olvasván e levelek kedves megnyilatkozásait, valóban az embert ma is elfogódás lepi meg és elképzeli magának, milyen rettentően sivár és kétségbeejtők voltak állapotaink 100 évvel ezelőtt, hogy egy egyszerű folyóíratnak oly áradozó himnuszokat és lelkes magasztalást rendeztek.

A százados harcokban kimerült nemzet átaludt egy századot

s mikor ébredezni kezdett, szívébe nyilallott elmaradottsága és érezte, hogy a szerencsésebb népekhez viszonyítva nincs semmije. Pedig szegénységében volt mégis egy nagy kincse: pihent ereje s élni vágyása.

Ez volt megújulásának fundamentuma s ez teszi érthetővé Döbrentei Múzeumának szinte káprázatos hatását is.

Ily szép fogadtatás mellett csak természetes aztán, hogy Döbrentei tekintélye és tisztessége is nagyban gyarapodott. Könnyen játszva így a kedélyekkel s lelkes emberek felbúzdulásával, a mint tudjuk b. Wesselényit, Kendeffy Ádámot, meg gr. Bethlen Ádámot és Györgyöt rávette 1000 frt összeadására s kiírta Múzeumába azt a híres drámai pályázatot, melynek eredménye Katona Bánk-bánjának születése lett.

De más téren is tükröződik munkájának s egyéniségének meglepő hatása. A köztudatban akkora volt iránta a bizodalom, hogy a kolozsvári ref. koll. kurátoratusa 1815 június 30-án gr. Bánffy László insp. főkurátor, Inczédi László és Szilágyi Ferencz rektor professzor aláírásával alázatos instáncziában keresi fel s elpanaszolja, hogy minden igyekezete mellett sem tudja, a közjó előmozdítását sziveken viselő férfiak segítsége nélkül a kormánya alá „bizatott Főoskolát a céljának megfelelő állapotba hozni.“ Könyvtárának és auditoriumának ugyanis csak négy falát emelhetette fel, de tovább vinni nem tudja, mivel a „Devalvatioval is nagyot tsökkent Fundussa nem elegendő arra.“ E miatt aztán „egyrészt szép és valójában tekintetét érdemlő könyvbéli gyűjteménye a' mojnak és penésznek rontásai közt sinlődő Exemplarokban használhatlanul hever“, másrészt az ifjúság tanítása is hátrányt szenved.

Értésére esvén azért, hogy Döbrentei „Nemes Hunyad és Zaránd Vármegyékben egy kiterjedő utazást fog tenni, azon bizodalomnál fogva, melyet az ő Tudományok iránt viseltető jártas hajlandóságában méltán helyeztet“, kéri, hogy az útazásában találó lelkes hazafiak figyelmét hívja fel az intézet sanyarú állapotára, bírja őket adakozásra s az adományokat átvéve „Rector professor kezéhez be szolgáltatni ne terheltelessék.“²¹

Ilyen bízalommal fordult hozzá a kolozsvári kollégium kurátoratusa. Máskor meg Bánffy György gubernátor kereste fel a hozzá kinyomtatás végett érkezett magyar Curtiussal, hogy véleményét és felülbírálatát kérje.

A nemes, eszményi munkával elért eredmények, aztán a megtiszteltetésnek és elismerésnek ilyen megnyilatkozásai után nem késhetett a másfajta kitüntetés sem.

Csakugyan az Erdélyi Múzeummal szerzett írói érdemeiért 1817-ben kineveztetett Hunyadvármegye táblabírájának s hogy egyesek részéről se maradjon el a kitüntetés, Cserey major tiszteletére emlékérmét veretett. Nemes egyéniségéhez méltóan titokban akarta rendezni Cserey ez ünneplést s mikor látta, hogy ez nem sikerül 1819 februárius 1-én a következő kedves sorokban leplezte le magát:

Kedves Barátom!²²

„A Kolozsváron uralkodó kisvárosság levegője — és ugyan ott egy fő kormányzói Hivatalnak rossz organisatioja — egy olj szándéknak levének elárulói, meljről a volt a fel tétel — hogy örökös titok karpitya alatt maradjon reitezve. Kolozsvárrul irt nagy becsü Leveledbül értem: hogy az intézet előtted tudva vagyon, csak abba nem vagy bizonyos hogy ki tette ezen intézetet. Leveledbe ki öntöt érzéseid úgy által hatottak, hogy a Barátság meg szegésinek tartanám előtted titkolodni. Halj tehát mindenekct. Te Tisztelt Kedves Barátom — az én Hazámnak olj fontos, olj nagy szolgálatot tettél — hogy ahoz csak hasonlíthatot is előtted senki se tön — nem kéltém én hogy az Egész háladatosságot érez ezért irántod — illő azonban hogy egyet is Valaki tégyen Neved bizony megérdemlett dicsőítésére oljast — a miljen eddig szokásba nem volt — az iljent meg tenni igen szép és igen Szent Kötelességinek ismervén Hazafiságomnak én verettem emlékezetedre, és meg tiszteltetésedre ezen Monetat. Tudod, hogy a mindennapiságot mennyire utálok — és így oljast akartam tenni — a mire Te tökéletesen méltó vagy — és a miljent tenni a Hazafi lélek erejét fejezi ki. A Moneta felül írsái iránt tett jegyzéseidet heljeseknek találtam, és irtam azonnal Wurstburnak hogy tégyen változást abba, de már későn — mert a Moneta ki is van verve, le nyomását a mult posta hozá meg — és egészen meg fele várakozásomnak. A mi a feljül írást illeti — erre csak aszt mondom Pilatussal — *quod scripsi scripsi* a ki el nem tūrheti asztot — száljon perbe velem. Tégedet nem okozhat semmivei. Te pedig bizony — ennél sokkal többet érdemelsz — miheljest kezembe jut a Moneta — küldöm MVásárhelyre Cserey Miklos Bátyámhoz, tégy olj rendelést, hogy az alatt onnan el távozol kaphasd bizonyossan. Te azonba ne tudasd kitül származik az, vagy ha éppen akarod tudatni: én meg nem szégyellem mugamat annak cselekedésivel.”

Döbrenteinek e fényes, valóban eladdig csak fejedelmi személyeket ért tisztessége után nyilvánvaló volt, hogy a nemrég elhunyt öreg Aranka egész életének nemes célját s írói örökségét az Erdélyi Nyelvmivelő Társaság felállításának eszméjét neki kell örökölnie.

Aranka halála után bele is kezdett annak megvalósításához, s ez volt az Erdélyi Múzeumnak 4 évi fennállása után a halála.

Hangsúlyozom ezt, mert nem tudom elfogadni az irodalomtörténettel Bayernek azt a tanítását, hogy az Erdélyi Múzeum azért bukott volna meg, mert „az 1818. újévén túl nem volt kilátás többé arra, hogy e folyóiratot életben lehessen tartani.”²³

Ha ez így volna ugyanis, nem tudnám megérteni, hogy 1818-ban hogyan, miféle kilátás reményében fogott Döbrentei egy még nagyobb „intézet“, az előbb említett társaság felállításához?

Az Akadémia levéltárában megvannak eredetiben azok a jegyzőkönyvek, melyeket 1818 június 27 és július 1-én, 2-án e felállítás érdekében tartott gyűléseken vezettek s szép másolatban megvannak Marosvásárhelyt a Teleki-nemzetség levéltárában is,

de e jegyzőkönyvekből Döbrentei magvető munkájának szép eredményeképp csak a legmesszebbmenő áldozatok hozatalára való készséget lehet kiolvasni. Ha tehát Döbrentei folytatni akarta volna a Múzeumot, bizonyára ez aránytalanul kisebb vállalat fentartására tudott volna kellő anyagi támogatást kapni, hisz irodalmi sikereinek tetőpontján éppen most érte a tisztesség a számára vert éremmel. De Döbrentei nem akarta, mert magasabb céljai most már másfelé vezették. Maga beszéli el, mint vetődött fel a gondolat az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság felállítása érdekében:

„Királyi Kormányzszéki Tanácsos Katona Zsigmond szállásán — írja Döbrentei²⁴ — Kolozsvárott vala Cs. Kir. Kamarás és Itélő Mester Székely Mihály, midőn az ő cancellariájára menetel végett tanítványom Gróf Gyulai Lajos a szokott esküvést letevé Augustus 25-dikén 1817-ben. Alig lett az esküvésnek vége, a jelen volt Kir. Táblai Assessor és Kir. Tanácsos Cserei Miklós felkiálta, hogy most MVásárhelyre menetelemmel dolgozhatnánk az Erdélyi Magyar nyelv-mívelő Társaság felelevenítésén.”

Aztán leírja meghatottságát, mit ez ajánlatra érzett, hogy maga vállalkozott a munkára s végül, hogy ott nyomban miféle tervek merültek fel.

E szerint Cserey Ferdinánd korona-herceget ajánlotta fővéddőnek, de ő ellenezte, mert hátha nem fogadja el. Helyette hát abban állapodtak meg, hogy kérjenek fel 30 főurat, hogy 1000—1000 frtot adjon mindenik s ez összegyűlő pénz lesz az első alap.

E nagyszabású, színes tervet látva, tisztán érthető, hogy az *Erdélyi Múzeum feladása tervszerűen Döbrentei akaratából s nem a kellő anyagi fedezet hiánya miatt történt; mivel szerkesztője Kolozsvárról távozva, Marosvásárhelyt minden idejét a Nyelvmívelő Társaság felelevenítésére akarta szentelni.*

Ezt bizonyítja Csereynek 1818 december 22-én kelt levele is, melyben ezeket írja:

„Egészen²⁵ uira élődöt szívem, hogy a Kazinczy levelébül látom hogy Muzeumodat folytatni akarod — az Isten álgyon meg érte — és *fordicsd erre inkább egészen magadot, mint a Társaság felállítására* — meljéből ugy se lesz semmi is — kérlek tudasd Velem mi modon kívánod a folytatást meg tenni, és *hogy ezen szent célodnak előmozdítására van-é nekem módom — valamit tehetni* a tevére készen kapsz minden időbe — még oljankor is, ha a leg nagyobb bágyadság után valo leg édesebb álmombul ébresztesz fel arra a végre: ennél többet nem mondhatok.

E valóban nemes, szép, biztató nyilatkozat után tán joggal fejezhetném én is Cserey záró szavaival bizonyításomat. Mégse mellőzhetem el a szépiró festődnek, Naláczynek a Múzeum utolsó füzetére tett bírálatát: „Ezen²⁶ utolsó bé rekesztő Lieferungban (minthogy arról vélekedésemet kívánnya Barátom Uram) úgy láttzik abban mintha az genialis méts olajja fogyván el hunyna.”

Vajjon az előbbieik ismerete után Naláczy e bírálatából kö-

vetkeztethetünk-e mást, minthogy Döbrentei nagyon el lévén a felállítandó társaság ügyével, Rajzolatja²⁷ szerkesztésével foglalva, nem tudta Múzeumát azzal a gondnal szerkeszteni, mint azelőtt. Pedig — amint tudjuk — Cserey jövendőlése igaznak bizonyult. Hiába dolgozott érdekében a lelkes kanczellár, Teleki Sámuel gróf,²⁸ hiába biztatta Bánffy György gubernátor esetleges jóakaratóról²⁹ s hiába folyamodott sürgetve újlag Teleki Pál,³⁰ a tervbe vett társaságot megteremtteni nem lehetett, mert itthon a szászok tüntettek ellene, Bécsben titkos kezek dolgoztak rontásán s az Udvar sem akarta.

Döbrentei azonban e bizonytalan nagyobbért feladta a meglevő kisebb Erdélyi Múzeumot s mikor terve nem sikerült — Pestre távozott.

Az Erdélyi Múzeum feladásáért azért eszem ágában sincs gáncsolni Döbrenteit, — hiszen másik újabb célja, szándéka a maga újabb dicsőségvágya mellett szép, nemes volt. De megindításáért annál inkább tudom kortársaival közösen áldani, bár más tekintetekért, mint azok. Mert ha irodalmunk Bánk-bán születésére adott indításon kívül egyebet nem köszönhetne neki, akkor is áldani tartoznék nevét és emlékét irodalmunk s nemzetünk minden igaz barátja.

Lelkes vezetésével ezenkívül felrázta még a közöny havából a nemzeti munkára alkalmas lelkeket s táplálta a litterátura menyeyei harmatával a csirájában ébredező nemzeti felbúzdulást.

Valóban munkája így szüntelen az a jótékony permete volt, mely megóvjá pusztulástól tavasszal zord idők és sivár szelek ellen a gyenge vetést s egyuttal az a talaj-érlelő művelet is, melynek nyomán irodalmunk s nemzeti kulturánk dicsőségére teremtek Kemény és Jósika s áldoztak a nemzeti géniusz oltarán Kemény József és Mikó Imre.

(Ujverbász.)

Szász Ferencz.

¹ Irodalmi levelezések 4-r. 55. sz. ² Az idézett leveleskönyvben 58 számozott levele van Csereynek (30–88.) Ezekből azonban csak 54 tulajdonképpeni levél, másik 4 levél melléklet; 2 id. Cserey élete, 2 pedig az ő beszéde, melyet a katonákhoz intézett. Az egész úgy látszik elkerülte Szinnyi figyelmét, mert nem említi. ³ Említett leveleskönyv 32. levelében. ⁴ Említett leveleskönyv 247. levelében. ⁵ Döbrentei leveleskönyve 35. l. ⁶ Előbb idézett levél melléklete. ⁷ Döbrentei leveleskönyve 36. levél. ⁸ Döbr. levk. 38. levél. ⁹ Döbr. levk. 10. l. ¹⁰ Döbr. levk. 39. levél. ¹¹ Eredetije az Erd. Nemz. Múzeum levéltára Mikegyűjteményében. ¹² Hunyadi Jánosról szóló értekezése Arankának, melyet 3 példányban az itt jelzett célra küldött. (Döbrentei leveleskönyve 10. l.) ¹³ Aranka t. i. vitatta, hogy nem z-vel, hanem s-sel kell írni. ¹⁴ Döbr. levk. 11. l. ¹⁵ Eredetije az Erd. Nemz. Múz. ltára Aranka-gyűjteményében. ¹⁶ Döbr. levk. 44. l. ¹⁷ Döbr. levk. 175. l. ¹⁸ Döbr. levk. 259/a l. ¹⁹ Döbr. levk. 220. l. ²⁰ Döbr. levk. 253. l. ²¹ Döbr. levk. 254. l. ²² Döbr. levk. 71. l. ²³ A magyar drámairodalom története I. k. 352. l. ²⁴ Eredetije az Akadémia levéltárában. ²⁵ Döbrentei leveleskönyve 70. l. ²⁶ Döbrentei leveleskönyve 168. l. ²⁷ Impuruma az Akadémia levéltárában; szép másolata Marosvasárhelyt a Teleki-nemzetség levéltárában. ²⁸ Erről szóló levele Döbrentei leveleskönyve 247. l. ²⁹ Döbrentei leveleskönyve 15–16. l. ³⁰ Döbrentei leveleskönyve 239. l.